

Ko govorimo o Kačurjevem delovanju, je treba obravnavati vprašanje, ki se nam ob prebiranju povesti nenehno zastavlja: Ali je Kačur v Lazah le človeško užaljen in ponižan, ker ni sam tisti, ki naj bi prejel plačilo za svoje trpljenje? Ko načenjamo to vprašanje, se iz njega takoj izvije še naslednje: Ali torej človekovo delovanje, njegov tvorni odnos do sveta ne služi tudi njemu in mora sam praviloma končati pod kolesi napredka? Odgovor ni enostaven, vendar nas podrobnejša miselna razčlemba pelje do zanimivih zaključkov.

Kačur je resnično užaljen, in to predvsem človeško. Ob prihodu v Laze čuti, da ne zna več živeti. Vendar ga to spoznanje ne iztiri, ker je osebno nehal živeti že tisti trenutek v Blatnem dolu, ko ni šel ustanovljat izobraževalnega društva. Zato prenaša do Ferjanovega prihoda svojo človeško nesrečo sicer z dokajšnjo mero žalosti, neugodja in osebne nesproščenosti, vendar brez ogorčenosti. Človeško užaljen je šele, ko vidi, da je Ferjan osebno uspel s svojim načinom boja, ki narekuje: »... Bodi ponižen, klanjaj se in reci da, četudi ti ponudijo vrv in vislice! ... Ti misliš ozdraviti svet naenkrat, kar pavšalno — jaz pa pijem in dam samo včasih kakšen homeopatičen prašek, zdaj temu, zdaj onemu...« Ferjanov uspeh bi kazal torej na polom Kačurjevih nazorov in na uspešnost njegovih. In zdaj se Kačur užaljen, ogorčen upre: spoznal je namreč, da v svojem boju resnično ni uspel, da je prišel le do polovice poti. Družba, v kateri se lahko uveljavlja človek Ferjanovega kova, ni tista, ki jo je pripravljal Kačur; ta se je le polastila njegovega truda in trpljenja. Zato spozna, da je potreben boj za drugo skupnost, za tisto, ki jo je od vsega začetka intuitivno slutil in zanjo tudi delal. Zato je njegov odgovor tako odločen:

»Kaj si rekel — kaj ne sme biti človek dandanašnji?«

Jerin je gledal na Kačurja s svetlimi očmi in je odgovoril:

»Socialist!«

»Prav! Bogvedi, kaj je to, ampak tebi navkljub, Ferjan, sem socialist!...«

Te besede niso samo izraz Kačurjeve osebne užaljenosti in ogorčenja, temveč izražajo spoznanje, da se noben človek Kačurjevega kova ne bo mogel uveljaviti v taki družbi in da torej socialist ne sme biti samo on, temveč vsakdo, ki mu gre za uveljavitev človeške pristnosti. Laze so dosegle napredek, v njihovih temeljih so ostale Kačurjeva osebna moč, sreča in pokončnost, vendar človeka niso osvobodile. Ostal je trpen, v svojih odnosih neodkrit, kot je bil. Zato je boj potreben, saj prav položaj v Lazah dokazuje njegovo uspešnost.

S tem smo deloma odgovorili tudi že na drugo vprašanje. V neosveščeni družbi je izkoriščanje človeka po človeku in po družbi zakonito. Šele z osvoboditvijo človeka ta nevarnost odpade. Še en dokaz več, da položaj v Lazah ni tak, kot ga je pripravljal Kačur, kajti njegova podoba človeške skupnosti, ki se je zanjo bojeval, mu je bila jasna že od vsega začetka. »Saj če premislim natanko, stvar res ni veliko vredna in pomena ima sila malo! Koristi pa bo imela vendarle nekaj in, kadar bodo — *to se bo pač zgodilo!* — vsi tako delali, kakor mislim delati jaz, ne bo naš narod več v zadnjih vrstah!« Tako govori Kačur zdravniku v Zapolju, ko razmišlja o ciljnih svojega boja. Kačur je torej s Cankarjem vred

prepričan, da ljudje ustvarjajo razmere in da je za ozdravljenje razmer treba osvoboditi človeka in ga narediti za zavestnega tvorca.

Taka je rdeča nit Kačurjeve nazorske rasti glede na njegovo delovanje v družbi.

Posebej pa se je treba ustaviti pri nravnem liku Kačurja — borca in idealista. Tu bo iz njegove osebnosti v mnogih inačicah pogledal pisateljev obraz, v odnosih, ki temelje na čisto človeških in osebnih vezeh, pa se bo tu in tam zazrcalila Cankarjeva intimna notranjost.

Glede na vrsto problemov, ki se sprožijo, ko gre za človeške in npravne vrednote, ki najdejo odmev v povesti, se je treba omejiti predvsem na najosnovnejše: na osebne vzgibe, ki spodbujajo ali zavirajo Kačurjevo delovanje; na lik človeka, kakršnega želi Kačur; na vzroke za idealistov končni poraz; in nazadnje — na tiste čisto človeške vrednote, ki uravnavajo medsebojne odnose med ljudmi v povesti.

Vse od Kačurjevega prvega odločnega nastopa v poštni gostilnici pri Zapolju pa dokler ne seže mrtvemu junaku pod pazduho »tisti kovač«, je Kačur sprt s svojo okolico, torej sam, čisto sam na »drugi strani«. To dejstvo Kačur celo določno poudarja in se na več mestih primerja z Mesijo, enkrat pa se imenuje celo narodovega zdravnika. Gre torej za osebnost, ki jo označujeta predvsem dve posebni življenjskonazorski potezi: delovanje za ljudi mu pomeni uresničevanje samega sebe, torej potrditev lastne osebnosti; poleg tega pa ga njegova ocena družbenega življenja sili k prav takšnemu ravnanju. Ta dva osnovna vzgiba — potrditi samega sebe in pomagati družbi — uravnavata ves Kačurjev odnos do sveta. Zato bi v njegovem prepričanju zastoj iskali koristoljubje, saj mu že sólo delovanje napolnjuje življenje in se svoje trnjeve poti zaveda. »Velik je poklic človeka, ki ve, da ne živi zase, temveč za druge. Veliko je njegovo trpljenje,« pravi Minki. In ko ga ta sprašuje, čemu počne vse to, čeprav ve, da mu bo škodovalo, je začuden:

— Kačur je pogledal v zadregi in je pomislil; zdelo se mu je, da ga je vprašal otrok: zakaj živiš? — in da mu ni mogel odgovoriti.

V skladu s tem prepričanjem mora zdaj vseskozi ravnati in vsak odmik v kompromis bo pomenil zanj osebni polom. Na drugi strani pa je prav to prepričanje tisto, ki ga dela v takratni slovenski sredini tujca, kar mu župnik v Blatnem dolu tudi očitno pove: »Samo tisti ljudje se ukvarjajo z narodom, ki so se mu izneverili. Sami so drugačni, tuji, pa mislijo, da mora biti tudi narod drugačen!« (Tu so jasne reminiscence na Tujce.) Vendar je treba takoj poudariti, da Kačur ne deluje za ljudstvo samo zaradi samega sebe, da bi se na ta način osebno reševal: dokler deluje, je prepričan o uspešnosti in nujnosti svojega delovanja. Zato moremo slediti njegovemu osebnemu zlomu tudi po tej poti. Neuspehi v Zapolju ga sicer potarejo, vendar ne zlomijo, tako da odhaja v Blatni dol še vedno pokončen. Bo pač na državne stroške potoval po domovini, zaključil svoje razmišljanje, ko vidi, da bo moral iz Zapolja.

Prva znamenja nalomljenosti v Blatnem dolu se kažejo v njegovem zaključku: »Le toliko je gotovo, da kakor živina ne bom živel; ne zato, ker ne maram, temveč ker ne morem.« Ta izjava dokazuje, da je zgubil vero v smiselnost svojega delovanja. Zdaj mu bo delovanje zares samo še osebno reševanje, kar pa je že začetek poti navzdol. Ko se nato odpove še boju samemu, je Kačur svoji resničnosti odmril. Zakaj se Kačur pozneje, ko se vrne v Laze, ne

vzdigne več, je razumljivo: v Blatnem dolu je sklenil kompromis, priznal je družbeno laž, zato v skladu s »svetostjo svojega poslanstva« nima več pravice do vstajenja, pa čeprav v obupu grabi po svoji odločitvi: »Kakšno je to življenje? Čemu?« Cankar je neizprosen, saj razrešuje svoje lastne dileme. Kačur ne sme vstati, ker je v Blatnem dolu osebno odpovedal; zdaj mu je ostala samo še pravica, »da si je ... z grozo in bolečino v srcu zaželel Blatnega dola ... Tistih vlažnih, zadehlih senc ... kjer je človek spal ... in je bil miren, se ni ganil ... kakor v raki ...« In ko se čisto na koncu z rahlim upanjem v srcu le še sprašuje: »Kaj ni več mogoče ...?«, ga v predsmrtnem kriku pokliče njegov umirajoči sin — spaček, plod Blatnega dola, in umre. Zdaj Kačur dokončno ve: *ni več mogoče*. Blatni dol in vse, kar je povezano z njim, nima pravice do življenja.

In vendar je Kačurjeva smrt junakovo ponovno, celo revolucionarno dejanje. Razlaga je preprosta, čim je jasen odnos med Kačurjem in sinom Lojzeto. Lojze je rojen v Blatnem dolu že potem, ko se je Kačur odpovedal družbenemu delovanju; je torej prisposoba njegove vdaje in seveda Blatnega dola. Zato je za življenje nesposoben spaček. Je Kačurjev drugi jaz, saj se je rodil, ko se je Kačur vdal. Zato sta tako tesno navezana drug na drugega. Kadar ga je Kačur pogledal, »je videl pred sabo drobni, sivi, prezgodaj ostareli obraz in zdelo se mu je, da je zapisana tam povest njegovega življenja in tega življenja topo, ostudno trpljenje ...« Veže ju duhovna in telesna vez, saj mora po zakonitosti te vezi zaradi Lojzetove smrti umreti tudi Kačur. Razložek je samo v nazorskem pričevanju tega njunega sklepnega dejanja: Lojze mora umreti, ker je otrok in simbol tistega, kar je obsojeno na smrt, če se hoče človek osvoboditi. Je simboličen sad neosveščene globeli, ki rojeva za življenje nesposobne, na smrt obsojene spačke. Šele ko bo človek premagal v sebi to »global«, ko se je bo osvobodil, lahko stopi na skalo, ki jo je pripravljala Kačur. Zato je Lojzetova smrt naravni konec vsega starega, neosvobojenega, na smrt obsojenega.

Za Kačurja pa pomeni smrt ponovno vrnitev k samemu sebi, saj vzklika, preden umre: »Sam ... svoboden!« Kačur se torej ponovno upre, vendar pomeni ta upor le nezadovoljstvo s svetom, kakršen je okrog njega. Moči, da bi ponovno sprožil družbeno učinkovito dejanje, nima več. Zato gre v smrt. Njegova smrt je upor zoper svet in poziv na boj za drugačno podobo tega sveta. Sledili mu bodo drugi, predvsem njegov sin Tone Kačur mu pred svojim odhodom nalašč ne pove, kako naj se v svetu ravna, da bo uspel, saj bi s tem zavrl njegovo revolucionarno pot. In tako je po življenjski dialektiki Kačurjevo delovanje spodkopavalo Lojzetovo življenjsko upravičenost, da je nato prav Lojzetova smrt ponovno vzpodbudila Kačurja h končni osveščenosti in k zadnjemu zavestnemu dejanju.

Naslednje pomembno vprašanje za izpovedno vsebino povesti je Kačurjev zlom v Blatnem dolu. Kateri so razlogi in vzroki, ki se zaradi njih nekdanji revolucionar odpove nadaljnjemu boju?

Položaj, v kakršnega zaide Kačur v Blatnem dolu, se pravzaprav bistveno ne razlikuje od položaja v Zapolju: tudi tu je sam proti vsem in tudi tu so ljudje enako neosveščeni. O Zapolju govori zdravnik: »Prišel bi lahko sam Bog med ljudi, posebno med Zapoljce, in bi ne mogel izhajati, če ne drugega, bi mu oponašali njegovo božanstvo.« Za Blatni dol pa ugotovi Kačur, da žive v njem »tihotapci in rokvnjači, nič drugega«. Kraj sam torej ne more tako usodno učinkovati na Kačurjevo odločitev, da »ne bo ustanavljal«, zlasti še, ker mu po prvih spodrseljajih res uspe pridobiti bajtarje in gostače. Celó tako daleč jih

spodbudi, da mu, potem ko je ostal doma, namesto da bi prišel na ustanovni občni zbor izobraževalnega društva, očitajo: »Bal se je. Drugič naj nas ne ima za norca!«

Tudi politične razmere v Blatnem dolu se bistveno ne razlikujejo od zapljskih, razen morda toliko, da je duhovna diferenciacija v Zapolju ljudi bolj opredelila in razvejala (od klerikalca župnikovega kova do poskakujočega župana), medtem ko so v Blatnem dolu ostali konservativnejši.

Težo kraja občuti Kačur bolj zaradi zmotnega prepričanja o duhovni okolnosti kmečkega življa kot pa zaradi razmer samih. Kajti že ob prihodu v Blatni dol ugotovi: »Zelo krepak, zelo bogat v mislih in zelo visoko nad svetom bi moral biti človek, da bi živel tod!...« Iz take ocene kraja in položaja v njem izhaja zdaj Kačurjevo delovanje. Problem leži torej v njem samem in ne toliko v okoliščinah. Da je res tako, kažejo besede, ki jih govori Ferjanu, ko se srečata v Lazah: »Saj nič ne veš! Kaj tisto — tam zunaj! Človek se otrese, pa je, in gre dalje svojo pot! Ampak tisto... tisto trpljenje med štirimi stenami, ki ga ne vidi ne svet ne prijatelj, in ki ni poplačano nikoli!...«

Tako smemo reči, da je Kačurjevo osebno usodo v Blatnem dolu krojilo več med seboj se prepletajočih sestavin, med katerimi so — kot je videti — najtehtnejše prav osebne. Pri oceni Kačurjevega položaja v Blatnem dolu je treba izhajati iz njegovega prepričanja, da postane človek nesvoboden šele takrat, ko človeško odpove, tj. ko začenja taktizirati, sklepati kompromise, ko skratka prizna lažnim družbenim odnosom življenjsko vrednost in porabnost. To se zgodi Kačurju ob njegovem srečanju s Tončko. Za razumevanje junakove usode je osvetlitev prav tega odnosa pomembna.

Cankarju, in preko njega Kačurju, pomeni ljubezensko čustvo največjo potrditev svobodnosti, saj je njegova osvobajajoča vrednost tolikšna, da more narediti iz ženske, kot je Minka, svetnico. In čas, ko je Kačurja plemenitila misel na Minko, imenuje Cankar »čas, ko je bil močan in svoboden, kakor nikoli poprej«. Nasprotno pa se v Blatnem dolu Kačur k Tončki zateče. K njej ga ni gnala osvobajajoča ljubezen, temveč slabost. S tem je prvič razvrednotil samega sebe, saj je po njegovem prepričanju priznal lažnivost prav na tistem področju, ki mu je bilo doslej najbolj blizu čisti resničnosti. Zato je takrat, ko se je napotil k Tončki, »zatonil lep spomin in... so zavile težke ponočne sence ves Blatni dol in njega«. Ta prvi korak, ki ni bil izraz iskrenega odnosa, je rodil drugega: Kačur se je nesvobodno, lažno odločil, da se bo zvezal s Tončko za vse življenje. Ljubezni med njima ni bilo, zato je večkrat, kadar sta se pozneje prepirala, pogledala iz njunih oči »žival«. In v tistem trenutku, ko se je Kačur odločil za tak korak, je spoznal vso njegovo usodnost:

»Kačur je bil bled in zelo upal v obraz; nagnil se je ob Ferjanovo ramo, kakor pijan in je jecljal.
,Kaj veš?'
,Da sem se ubil!'
Zamahnil je z roko okoli vratu.
,Da sem si sam položil zanko, sam jo zategnil!«

Prav ta zveza, ki se je intimno dotaknila Kačurjeve notranjosti, je razkrila vso poniževalno učinkovitost družbene laži; saj se je zdaj vtihotapila celo v to čisto človeško vez. Tu je iskati enega od najtehtnejših vzrokov Kačurjevega bližnjega zloma: ker se ni svobodno odločal, je postal nesvoboden: »Kdo je

preustvaril tako ročno njegovo srce? Kdo je bil zaokrenil nenadoma njegove misli v drugo smer, s strmega klanca v gluho dolino? Kdaj se je to zgodilo in zakaj? . . . Premišljeval je mukoma, razgret in razburjen, toda ogibal se je neprestano nečesa temnega, neprijaznega, ki je bilo čisto blizu . . . Kakor v senci, kakor tam v kotu za durmi, je stala Tončka, čisto mirno je stala, on pa je obračal glavo vstran . . . Posegla je v njegovo življenje, udomačila se je tam z vso svojo šaro in ropotijo in priklenila je na verigo njegovo telo in njegovo dušo in vse njegove misli. Bil je sam nekoč, zdaj nima več ne svojih misli ne svojih želja in še to klavno telo, izmučeno, od skrbi in gnusa in srda izžeto, se bo zvalilo naposled na gnoj.« Ker je ni oplemenitilo Kačurjevo ljubezensko čustvo, je ostala Tončka to, kar bi bila ostala Minka, da se je ni dotaknila njegova ljubezen. V teku skupnega življenja je Kačur sicer večkrat poskušal njune odnose oplemenititi in jo prepričati, da bi razumela njegovo hotenje, vendar mu ni uspelo. Niti v lastni družini ni mogel ustvariti pristnih človeških odnosov, ker mu je vsakdanje življenje kaj takega neprestano preprečevalo. Vendar je treba opozoriti, da je Kačur v svojem odnosu do Tončke že od vsega začetka imel zvezo z njo za osebni padec, kar mu je sožitje z njo še bolj oteževalo. Zato mu žena v Lazah skoraj upravičeno očita, da jo je on naredil za vlačugo, saj se nikoli ni brigal za njena čustva; videl je le svoja. V tem boju je Kačur namreč resnično šel mimo njenega življenjskega načela in ga docela prezrl, celo zanikal.

Drugo plat Kačurjevega osebnega življenja predstavlja družina. Če je v Tončki samo zaman iskal prijateljskega življenjskega sopotnika, mu je pomenila družina resnično breme. Zanj je bil namreč odgovoren. In ta odgovornost ga je delala prav tako nesvobodnega kot nezvestoba samemu sebi: kajti če je hotel ženo in otroke preživljati, je moral »upoštevati razmere«, s tem pa seveda pristati na kompromis. Zato je pri odločitvi, da se bo uklonil, nemalo sodelovala misel na družino, kajti tisti večer, ko bi moral ustanovljat izobraževalno društvo, ostane doma šele, ko mu Tončka zagrozi, da bo z otrokom odšla od njega.

Is tako zastavljenega razvoja dogajanja moremo razbrati, da so segla Cankarjeva osvobojevalna prizadevanja prav v korenine družbenega dogajanja: z osvoboditvijo človeka bi se ne le osvestila celotna družba, v temeljih bi se spremenili tudi medsebojni človeški odnosi, človekova osebnost pa bi mogla polno zaživeti celo v tako intimni, vendar gospodarsko vezani celici, kot je družina. Demokratizacija odnosov bi torej utrdila celotno narodnostno skupnost, jo potrdila navzven kot narod in osvobodila navznoter kot človeško enovitost.

Po vsem tem je Kačurjeva usodna odločitev v Blatnem dolu posledica različnih med seboj se prepletajočih silnic, ki pa so vse zrasle iz istega stržena — iz družbene neosveščenosti ljudi, in niso morda le posledica nezdravih političnih razmer. Kajti te so šele rezultat prej nakazanih nenaravnosti. Zato obsoja Kačur ljudi, in ne razmere, ko razmišlja o svoji usodi: »Šel je nekoč mlad fant, napotil se je v svet z lahkim korakom in njegovo srce je bilo polno upanja. . . Šel je in je ponudil od svojega bogastva, od svoje ljubezni *ljudem*.« (Podč. I. K.) In ti, ljudje namreč, ne oblastniki, so kričali: »Glejte razbojnika, ponuja nam ljubezen — kamnajte ga!« Tega prizora ne ponovi zaman s prav enakimi besedami še enkrat.

Zato predstavlja ta Cankarjeva povest zaradi miselne prečiščenosti, zaradi svoje vedno žive nazorske poudarjenosti in ne nazadnje zaradi svoje osveščujoče — čeprav v obtožbo naravnane — npravne izostrenosti eno najpomembnejših Cankarjevih del.

Tudi oblikovno je povest enovita kot malokatero Cankarjevo delo. Izidor Cankar pravi o njej, da je to »najbolje zgrajena, najbolj plastična, stilno popolna, miselno in oblikovno najenotneje zasnovana, najboljša povest Ivana Cankarja« (CZS, IX). Njena zgradba (povest ima tri dele, vsak del ima tri poglavja, vsa po obsegu enaka) jo po arhitektoniki približuje že klasični drami (prim. Alojz Kraigher, Ivan Cankar I, str. 397 sl.).

Zgradba povesti je sintetična in vodi Kačurja v vsakem delu na novo službeno mesto: Zapolje, Blatni dol, Laze. Očitno je tako zgradbo narekovala nazorska zasnova povesti: pokazati Kačurja v delovnem zagonu (Zapolje), njegov padec (Blatni dol) in srečanje z »novo stvarnostjo« (Laze). Vsi kraji sami po sebi ne žive pred nami, saj postanejo funkcionalni šele v odnosu do junaka. Zato je tudi njihova podoba stilno dokaj različno predstavljena. Zapolje kaže izrazito realistične poteze (Kačur se ob vožnji veseli pogleda na lepoto okolice, zdravnik pa ga pri tem opozarja, da bo ves ta čar kmalu izginil; šola je mrka, vrt za kaplanijo svetel, itn.). Zapolje kaže že s svojo zunanjo podobo na običajno sredino, v kateri bo junak deloval. Drugače je z Blatnim dolom. Tam prevladuje enovita — temna — stilna barva. Prav tako enovito so risani ljudje, ki nosijo (razen občinskega tajnika) poteze, značilne za duhovno ozračje v Blatnem dolu: so kot zemlja, kot živina; težki, neokretni, zadušljivo nevarni. Laze predstavljajo namerno pretirano svetlo podobo, ki zajame ne le kraj, temveč tudi ljudi v njem. (Komaj moremo verjeti, da je dobrodušni, z robcem mahajoči prijazni starec res nadučitelj, in ne dedek iz pravljice. Prav tako težko verjamemo županovim besedam: »Učitelj je prav tako svoboden človek kakor vsakdo drug, počnite, kar se vam zdi, da je prav!...«) Namerno poudarjeni svetli toni učinkujejo kontrastno glede na Blatni dol, še bolj pa v primerjavi s Kačurjevo duhovno podobo.

Kakor so stilizirani vsi trije kraji, je stiliziral pisatelj tudi naravo samo; ta se lahko spreminja v skladu z junakovim trenutnim počutjem. Zato v Blatnem dolu ne bomo ušli blatu, sonce pa posije le, ko se na poročni dan v Kačurju za hip zbudi upanje, da bo morda le še uspel. Pot v Bistro je za junaka vsakokrat drugačna, prav taka je tudi narava; in vendar je pot vedno ista, le človek, ki hodi po njej je drugačen. Tako neposredno — tudi slogovno obarvano — sožitje med junakom in okolico kaže na enoten pisateljev oblikovalni načrt: kakor je Kačur osamljen v svoji okolici in se z njo neprestano bojuje, tako živi vsa ta okolica (ljudje in narava) le zaradi njega in ob njem. Narava in ljudje so s svojim lastnim življenjem postali le sredstvo za učinkovito osvetlitev Kačurjeve osebnosti in njegovega delovanja. Zato se ljudje in prizori iz narave pojavljajo in izginjajo le ob Kačurju, ne da bi sami zase pustili za seboj sled. Na ta način smo kot bralci soudeleženi pri Kačurjevem boju, saj gledamo na svet le skozi njegove naočnike in smo prisiljeni intuitivno soditi svet z junakovimi očmi. V tem oblikovalnem načinu je iskati tudi del sugestivne moči (ne samo tega) Cankarjevega besedila.

Za učinkovito ponazoritev nazorske srčike dela, ki se po svoji izpovedni plati loteva človeških in družbenih problemov, Cankarju služijo slogovne posebnosti, ki jih moremo šteti med realistične, naturalistične in simbolistične. V Martinu Kačurju se vse te prvine smiselno med seboj prepletajo, in to tako, da poudarjajo družbeno in družabno problematiko dela predvsem stilna sredstva realistične (Zapolje) in naturalistične (Blatni dol) šole, medtem ko je Kačurjev duhovni svet predstavljen s simbolističnimi. To vidno dvojnost zasledimo v liku

»poskakujočega« župana, »trdega« župnika, sladkobnega nadučitelja, omahljivega Ferjana itn. v Zapolju ali pokmetenega župnika, rahlo omejenega župana, premetenega tajnika, prsate Tončke idr. v Blatnem dolu na eni strani, na drugi pa v opisu Minke, ki se njena podoba učinkovito vključuje v celotno sobesedilo povesti, v Kačurjevih razglabljanjih, sanjah, prividih (npr. kovač — socialist) in v celotnem vrednotenju sveta. Kačurja označuje poduhovljenost v primeri z ostalim svetom, ki je izrazito »telesen«.

Enake razlike kaže tudi barva jezika posameznih oseb (župan iz Zapolja celo govori »poskakujoče«; prim. še župnikovo pridigo v Blatnem dolu, osladen jezik zapoljskega nadučitelja, robato Tončkino govorico, Kačurjeva skoraj svetopisemskemu slogu se bližajoča razglabljanja itn.). V skladu s tem oblikovnim postopkom je zelo pisan tudi jezikovni zaklad v povesti, saj uporablja v okviru nasprotij konkretno — abstraktno vse besedišče od popačenk, krajevnih in narečnih izrazov (zgrevan, kanclija, skezati, vražen, zdelo, itn.) do abstraktnih izrazov in tujk.

Smotrna izraba slogovnih prvin vseh treh šol za prikaz časovno, krajevno, družbeno in družabno opredeljenih likov in za izpoved lastnega odnosa do sveta je pripomogla, da je Cankarjev ustvarjalni genij zmogel umetnino, h kateri »je treba pristopiti z odkrito glavo, tiho in... krotko kot pred belo okamenelo žalost Meštrovičevih skulptur« (Ivo Kozarčanin).

Jože Toporišič

POIZKUS MODERNEJŠE OBRAVNAVE GLAGOLSKIH KATEGORIJ

Splošno

Glagoli so besede, ki izražajo dejanja (*vrnil bi se, iskanje*), stanje (*ubit sem*), dogajanje (*razpadel je, blestí*), obstajanje (*ste*), zaznavanje (*čutil sem*), spreminjanje (*usihati*) in še odnos do vsega tega (*moram*)¹. V naslednjih dveh Kosovelovih pesmih so vse pokončno tiskane besede glagolske:

Razpal, razrušil se je *grad*
najlepših mojih sanj
in sredi razvalin sem sam
napol ubit, izdan.

A dalje tam še eden je,
a jaz ne morem vanj,
in dober, topel je in tih,
a jaz sem bil izgnan.

Ena bolešt mi dušo tesni —
tega sveta hladnina;
pride noč — in vse potopi
večnosti globina...

Moje srce izgubilo je
toplíh sanj iskanje,
kot mramor ga ohladilo je
to trpko, trpko spoznanje.

¹ Slovenski slovnici 1964 (dalje Ss) so »(g)lagoli besede, ki povedo, kaj kdo dela ali kaj v njim je« (str. 202), ista definicija pa se uporablja tudi za povedek: »Povedek ali predikat pove, kaj kdo dela ali kaj z njim je« (307). To sem grajal v članku Slovenska slovnica (Filologija 3, Zagreb 1962, str. 282).